

LUẬN ÁN TIẾN SĨ HÁN NÔM
NGUYỄN QUANG HÀ. Nghiên cứu văn bia
Phật giáo thế kỷ XVII-XVIII tỉnh Bắc Ninh

Chuyên ngành: Hán Nôm

Mã số: 9 22 01 04

Bắc Ninh là vùng đất cổ có lịch sử phát triển lâu đời, được nhiều nhà nghiên cứu nhận định là “cái nôi” trưởng thành của người Việt cổ. Trong một ngàn năm Bắc thuộc, vùng đất Bắc Ninh thuộc Giao Châu (thời thuộc Hán) với Luy Lâu (nay là huyện Thuận Thành - tỉnh Bắc Ninh) được coi là trung tâm chính trị, kinh tế, văn hoá của Giao Châu, đồng thời cũng có lịch sử phát triển sớm nhất của Phật giáo ở Việt Nam. Bắc Ninh cũng là quê hương nhà Lý - một triều đại tôn sùng Phật học. Dưới thời Lý - Trần, nhiều ngôi chùa ở tỉnh Bắc Ninh được khởi dựng. Sang thời Lê, đặc biệt vào thời kỳ Lê Trung hưng (thế kỷ XVII-XVIII), rất nhiều ngôi chùa cổ ở tỉnh Bắc Ninh được xây dựng, trùng tu với quy mô lớn. Luận án góp phần làm rõ những vấn đề liên quan đến các di tích, danh lam cổ tự, sinh hoạt Phật giáo, trùng tu xây dựng, những danh tăng tiêu biểu, thiền phái, những nét văn hóa, tư tưởng liên quan đến Phật giáo từ cứ liệu văn bia Phật giáo thế kỷ XVII-XVIII trên địa bàn tỉnh Bắc Ninh hiện nay.

Ngoài phần mở đầu, kết luận, danh mục tài liệu tham khảo và chương 1 tổng quan về nghiên cứu văn bia Bắc Ninh và văn bia Phật giáo, nội dung chính của Luận án được trình bày trong 3 chương (từ chương 2 đến chương 4).

Chương 2 (*Khảo sát văn bản văn bia Bắc Ninh và văn bia Phật giáo tỉnh Bắc Ninh*) giới thiệu bước đầu về tình hình di tích Phật giáo tỉnh Bắc Ninh trong bối cảnh chung của các loại hình di tích khác trong tỉnh; đồng thời khảo sát sự phân bố văn bia Phật giáo của tỉnh Bắc Ninh theo thời gian

(theo thế kỷ, theo niên hiệu) và phân chia theo không gian (theo đơn vị hành chính các huyện trong tỉnh). Trong chương này, tác giả cũng tiến hành khảo sát về đặc điểm của văn bia Phật giáo với những đặc trưng như văn tự, chữ huy, những lưu ý về văn bản học (ngụy tạo) và các tác giả biên soạn văn bia. Kết quả nghiên cứu của Luận án cho thấy, văn bia Phật giáo thế kỷ XVII-XVIII tại tỉnh Bắc Ninh ra đời cùng với sự hưng khởi, trùng tu của những ngôi chùa bề thế. Ở tỉnh Bắc Ninh, các huyện Thuận Thành và Yên Phong có nhiều văn bia Phật giáo hơn cả, sau đó đến các huyện Từ Sơn, Tiên Du, Quế Võ, Lương Tài và thành phố Bắc Ninh. Xét về mặt văn bản học, văn bia Phật giáo ở tỉnh Bắc Ninh rất hiếm có văn bia ngụy tạo. Có một số văn bia ghi dòng lạc khoản theo kiểu đảo vị trí địa danh, ghép tên địa danh giữa cấp huyện với cấp phủ hoặc giữa cấp phủ với cấp trấn, viết lầm từ đồng âm hoặc có trường hợp ảnh hưởng, sao chép một phần nội dung của tác phẩm Phật giáo nổi tiếng trước đó.

Chương 3 (*Quá trình hình thành và phát triển của một số ngôi chùa tiêu biểu thế kỷ XVII-XVIII tỉnh Bắc Ninh*) giới thiệu sơ qua về tình hình các di tích Phật giáo và các văn bia Phật giáo trước thế kỷ XVII-XVIII ở tỉnh Bắc Ninh để thấy được sự phát triển có tính chất kế thừa, tiếp nối liên tục. Qua tư liệu văn bia, Luận án làm rõ quá trình xây dựng, trùng tu một số ngôi chùa tiêu biểu của tỉnh Bắc Ninh như chùa Dâu, chùa Bút Tháp, chùa Hàm Long, chùa Phật Tích...; đồng thời lý giải việc xây dựng, trùng tu các ngôi chùa này ở thế kỷ XVII-XVIII là do các nguyên nhân như thiên nhiên huỷ hoại, chiến tranh tàn phá... Từ các cứ liệu của văn bia Phật giáo, tác giả cũng trình bày về quy mô, hệ thống tượng thờ, vai trò của nó đối với đời sống cộng đồng và đặc biệt

là sự đóng góp xây dựng của tầng lớp quý tộc Lê - Trịnh. Kết quả nghiên cứu cho thấy, văn bia Phật giáo thế kỷ XVII-XVIII của tỉnh Bắc Ninh phản ánh về những di tích Phật giáo của các triều đại Lý - Trần, Lê Sơ, Mạc, Lê Trung hưng... Nhiều ngôi chùa nổi tiếng được trùng tu, xây dựng nhiều hạng mục công trình với quy mô bề thế. Ngoài ra, các hoạt động san khắc kinh Phật, tạc tượng cũng được tiến hành ở nhiều chùa. Để có được nhiều nguồn lực vật chất, tiền của dựng xây, kiến thiết không thể không kể đến sự đóng góp quan trọng của chính quyền Lê - Trịnh, đặc biệt là các vị trong Phủ Chúa, các đời chúa Trịnh, quận chúa, cung phi, cung tần, thái tử... cùng các bậc quan lại, chức sắc, các nhà khoa bảng, các vị cao tăng, thạc đức cùng với thập phương tham gia hưng công, đóng góp xây dựng.

Chương 4 (*Văn bia Phật giáo thế kỷ XVII-XVIII tỉnh Bắc Ninh góp phần nghiên cứu vấn đề tông phái, sự tổ và văn hóa Phật giáo*) giới thiệu về một số vị sư tổ, hành trạng, tông phái cùng một số nét sinh hoạt văn hóa Phật giáo độc đáo của tỉnh Bắc Ninh thế kỷ XVII-XVIII (như: có sự phát triển liên tục của dòng phái Trúc Lâm, của thiền phái Lâm Tế với nhiều vị thiền sư tiêu biểu, Phật giáo gắn liền với tín ngưỡng nông nghiệp...). Theo tác giả, nét đặc trưng nổi bật nhất của Phật giáo nơi đây là gắn với tín ngưỡng nông nghiệp bản địa, thờ thần tự nhiên, mây, mưa, sấm, chớp. Thời Trần, nhiều ngôi chùa ở đây thuộc thiền phái Trúc Lâm nhưng sang đến thời Lê lại thuộc dòng phái Lâm Tế. Thế kỷ XVII-XVIII, ở tỉnh Bắc Ninh xuất hiện nhiều vị cao tăng có công trong việc hoằng dương Phật pháp, xây dựng sơn môn, như: Thiền sư Chân Nguyên được coi là người có công nối lại dòng phái Trúc Lâm thời Trần; Thiền sư Chuyết Công (Chuyết Chuyết) là người mở đầu dòng thiền Lâm Tế ở Việt Nam trụ trì chùa Bút Tháp và Phật Tích; Ni sư Trịnh Thị Ngọc Trúc hiệu Pháp Tính, Công chúa

Trịnh Thị Ngọc Duyên và nhiều vị xuất thân trong tầng lớp quý tộc Lê - Trịnh cũng xuất gia, trở thành những vị thiền sư có uy tín trong xã hội. Họ có công trong việc kiến thiết chùa chiền, khắc in kinh Phật, in ấn các trước tác của các vị sư tổ thuộc thiền phái Trúc Lâm và có ảnh hưởng quan trọng trong đời sống tinh thần của người dân.

Từ kết quả nghiên cứu, Luận án đánh giá, văn bia Phật giáo thế kỷ XVII-XVIII của tỉnh Bắc Ninh còn lại đến nay là những nguồn sử liệu hết sức quý giá đối với việc nghiên cứu trên nhiều phương diện, đặc biệt là nghiên cứu về sự hình thành và phát triển của vùng đất, địa phương, liên quan đến sự hình thành của nguồn gốc cư dân và lịch sử hình thành quần cư của mỗi làng xã. Các ngôi chùa và văn bia thế kỷ XVII-XVIII tồn tại đến ngày nay đã có tuổi đời 300-400 năm. Những ngôi chùa này cùng với các loại hình di tích khác sẽ đóng góp không nhỏ tạo nên diện mạo phong phú, hấp dẫn của du lịch tâm linh, vì thế cần được bảo vệ. Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch cùng Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch tỉnh Bắc Ninh cần có một cơ chế giám sát chặt chẽ và chỉ đạo các địa phương có kế hoạch bảo tồn, nghiên cứu, phát huy giá trị các văn bia này, như tổ chức nghiên cứu, dịch thuật, công bố tư liệu văn bia bằng hình thức xuất bản sách, giới thiệu bản dịch, giới thiệu các bảo vật văn bia Phật giáo tiêu biểu cấp tỉnh và cấp quốc gia. Các cơ quan quản lý văn hóa và các cơ quan liên quan có trách nhiệm nghiên cứu, xếp hạng các di tích lịch sử từ cấp tỉnh đến cấp quốc gia cần có tiêu chí trong việc xếp hạng các di tích Phật giáo một cách cụ thể. Sự tồn tại của những văn bia cổ là một trong những tiêu chí quan trọng trong việc xếp hạng di tích lịch sử cấp tỉnh và cấp quốc gia.

Luận án được bảo vệ thành công tại Hội đồng chấm luận án cấp Học viện, họp tại Học viện Khoa học xã hội năm 2022.

PHẠM NGUYỄN
giới thiệu